

Χρήστος Σακελλάρης
μεταπτυχιακός φοιτητής τμ. Θεολογίας Α.Π.Θ.
sakechri@gmail.com

Η οσιότητα στην ορθόδοξη αγιολογία

Τον σταυρικό θάνατο του Ιησού, διαδέχεται ο λιθοβολισμός του Στεφάνου και έτσι εγκαινιάζεται ο αιμάτινος δρόμος που καλείται να βαδίσει ο χριστιανισμός, στο ξεκίνημα της ιστορικής του πορείας. Η αδημονία των μαρτύρων να επισπεύσουν τα έσχατα και να συναντηθούν με τον αναστημένο Χριστό, είναι αυτή που τους ωθεί στο μαρτύριο. Το απαράμιλλο παράδειγμά τους, αποτελεί για την πιστεύουσα κοινότητα των τριών πρώτων αιώνων, τον φωτεινότερο και διαυγέστερο οδοδείκτη της, την ισχυρότερη και δραματικότερη επιβεβαίωση, ότι η ζωή εκ του θανάτου ανατέλλει.

Με την κωνσταντίνεια καμπή και την οριστική κατάπαυση των διωγμών, κλείνει ο χορός των μαρτύρων της αρχαίας Εκκλησίας. Η νομιμοποίηση, όμως, της χριστιανικής πίστης και η μετέπειτα αναγνώρισή της ως επίσημης θρησκείας του κράτους, αποτελεί το γόνιμο έδαφος πάνω στο οποίο βλασταίνει ένα πνεύμα ηθικής χαλάρωσης και εκκοσμίκευσης της Εκκλησίας. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, ή μάλλον εξαιτίας τους, εμφανίζονται οι μοναχοί, ως τα αντισυμβατικά μέλη ενός εκτροχιαζόμενου εκκλησιαστικού σώματος· και τότε είναι που σαρκώνεται η οσιακή αγιότητα.

Οι πατέρες και οι μητέρες της ερήμου, αναλαμβάνουν αυτοί τώρα τον προφητικό και προσανατολιστικό ρόλο που είχαν πρωτύτερα οι μάρτυρες. Με τον δυναμισμό του παραδείγματός τους, υπενθυμίζουν στην κοινότητα ότι «ένος έστι χρεία»¹ και ξαναστρέφουν το βλέμμα της από την επίγεια πατρίδα στην επουράνια. Η κυριολεκτική σταυροκεντρικότητα που χαρακτήριζε τη μαρτυρική αγιότητα, ως μίμηση του μαρτυρικού θανάτου του Χριστού, στα οσιακά συμφραζόμενα, αποκτά έναν μεταφορικό χαρακτήρα: ο όσιος, με την ανύστακτη άσκησή του, σταυρώνει νυχθημερόν το βουλιμικό εγώ του, δηλαδή τη ρίζα κάθε πάθους, που επιχειρεί να τον οδηγήσει στον οντολογικό του αφανισμό. Με άλλα λόγια, αν οι μάρτυρες προσέφεραν εφάπαξ το αίμα τους, οι όσιοι πλέον, προσφέρουν καθημερινά τον ιδρώτα των ασκητικών τους αγώνων· γι' αυτό και το διαρκές μαρτύριο της συνείδησής τους, θεωρείται ισότιμο του αιματινού.

* * *

Όπως καθίσταται πρόδηλο, τα δομικά υλικά που συγκροτούν το οσιακό μοντέλο αγιότητας, είναι η σωματική άσκηση, η αδιάλειπτη προσευχή, η προσωπική εργασία και η αγάπη προς τον πλησίον – η οποία αγκαλιάζει ολόκληρη την κτίση. Μία αδρομερής περιγραφή αυτών των υλικών, επιχειρείται παρακάτω.

i) Η σωματική άσκηση, έχει ως κύριο βιβλικό της αντίστοιχο την απομόνωση του Ιησού στην έρημο, όπου για σαράντα μέρες δεν έφαγε τίποτα και στη συνέχεια αντιμετώπισε νικηφόρα τους τρεις πειρασμούς². Η νηστεία, η αγρυπνία, η

¹ Λουκ. 10, 42.

² Βλ. Μαθθ. 4, 1-11· Λουκ. 4, 1-13.

ακτημοσύνη και κάθε άλλη εκούσια στέρηση ή κακοπάθεια του σώματος, αποτελούν τη σκευή του μοναχού για τον διττό αγώνα του, είτε ενάντια σε οτιδήποτε πασχίζει να τον οδηγήσει στο μη ον, είτε υπέρ της συνεχούς (επανα)σύνδεσής του με τον μόνον Όντα. Ο εισηγητής του αναχωρητικού μοναχισμού και *καθηγητής της ερήμου*, Μέγας Αντώνιος, έπειτα από την πλούσια συγκομιδή της ασκητικής του πείρας, αναπτύσσει μία διδασκαλία, η οποία περιστρέφεται σταθερά γύρω από την αποτελεσματική αντιμετώπιση των δαιμονικών πειρασμών και την καλλιέργεια των αρετών³. Το συγκεκριμένο αγωνιστικό δίπτυχο, θα πρέπει να κατανοηθεί με τρόπο όχι ηθικό αλλά υπαρξιακό. Ο λόγος άσκησης του μοναχού δεν είναι ούτε η νίκη του διαβόλου ούτε η απόκτηση των αρετών, αλλά η ολοένα και πληρέστερη κοινωνία με την μοναδική Πηγή της ζωής. Στην κοπιαστική προσπάθεια αυτής της δυναμικής κοινωνίας, ο αγωνιζόμενος, θα έρθει αντιμέτωπος με τις μεθοδείες του πονηρού, οι οποίες στοχεύουν στην αποσύνδεση και αυτονόμησή του από την οντολογική του πηγή. Ταυτόχρονα, όσο ο ασκητής βαθαίνει και εξελίσσει τη σχέση του με τον Δημιουργό του, τόσο περισσότερο κοσμεείται με τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος.

ii) Ο Ιησούς, συμβουλεύει τους μαθητές του να προσεύχονται «ἐν τῷ ὀνόματί» του⁴, ενώ η παύλεια προτροπή «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε»⁵, αποτελεί την πλέον γνωστή αποστολική παραίνηση για προσευχή. Έτσι, ο μοναχός με αργαλιό τη μονολόγιστη ευχή – *Κύριε Ιησού Χριστέ ἐλέησόν με* –, υφαίνει τη νοερά ή καρδιακή προσευχή, η οποία στοχεύει στην κάθαρση της καρδιάς – νοούμενης ως «τὸ κέντρο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξίας»⁶ –, προκειμένου αυτή να καταστεί δεκτική της θείας αγάπης. Ωστόσο, η αδιάλειπτη προσευχή του οσίου δεν θα πρέπει να κατανοηθεί ως μία ιδιοτελής προσπάθεια ατομικής σωτηρίας, αλλά ως η πλέον ανιδιοτελής διακονία της σωτηρίας του κόσμου. Ο αληθινός ασκητής, δεν προσεύχεται ως μια απομονωμένη ατομικότητα αλλά ως οργανικό μέλος ενός σώματος και έτσι η διαρκής εκζήτηση του θείου ελέους, δεν αφορά μόνο τον εαυτό του αλλά ολόκληρη την οικουμένη. Στην πραγματικότητα, ο όσιος δεν επιδιώκει να κάνει προσευχή, αλλά να γίνει ο ίδιος προσευχή και τότε «μέ μόνο τό γεγονός τῆς παρουσίας του», γράφει ο Olivier Clement⁷, μεταμορφώνει τα σύμπαντα.

iii) Η χειρονακτική ή καλλιτεχνική εργασία των μοναχών, συναντά την ευκρινέστερη βιβλική της τεκμηρίωση στις υποδείξεις του Παύλου προς τους Θεσσαλονικείς, στους οποίους υπογραμμίζει την υποχρέωση των χριστιανών να εργάζονται οι ίδιοι για τον καθημερινό τους άρτο και να μην επιβαρύνονται σε άλλους⁸. Στην ασκητική γραμματεία, αποκρυσταλλώνονται οι ευεργετικές ενέργειες της εργασίας αλλά και οι επιβλαβείς παρενέργειές της. Ο Κασσιανός ο Ρωμαίος, διευκρινίζει ότι η εργασία για τον μοναχό, αποτελεί το ισχυρότερο αντίβαρο στο πάθος της ακηδίας, το μέσο που του εξασφαλίζει την αναγκαία τροφή, αλλά και την πρακτική προϋπόθεση για την

³ Βλ. *Απλὰ τῆ φράσει. Ὁ Βίος τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου ὑπὸ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας σὲ δημῶδη μετάφραση τοῦ 17^{ου} αἰώνα*, εισαγωγή-κριτική έκδοση-σχόλια-γλωσσάρι Π. Αρ. Υφαντής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2013, σ. 96-132.

⁴ Βλ. *Ιωάν.* 14, 13-14· 16, 23-24.

⁵ *Α' Θεσ.* 5, 17.

⁶ Π. ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗΣ, «Φιλοκαλική πνευματικότητα και ασκητική αγιότητα», *Κλήση, Πορεία, Μετοχή. Ἡ πνευματικὴ ὀντολογία τῆς χριστιανικῆς ἀγιότητας*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2010, σ. 160.

⁷ Ὅπως αναφέρεται στο ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ ΓΟΥΕΑΡ (ἐπίσκοπος Διοκλείας), «Ἡ μοναστικὴ ζωὴ ὡς μυστήριον ἀγάπης» στον συλλογικὸ τόμο *Ὁρθόδοξος Μοναχισμός*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997, σ. 29-48· ἐδώ: 39.

⁸ Βλ. *Β' Θεσ.* 3, 6-12.

άσκηση της χρηματικής ελεημοσύνης στους αναγκασμένους⁹. Ενώ ο Ευάγγριος ο Ποντικός, επισημαίνει τον κίνδυνο της φιλοκέρδειας ή της φιλαργυρίας, που ελλοχεύει στις εμπορικές δοσοληψίες των μοναχών¹⁰.

iv) Όπως μας διαβεβαιώνει ο Ιωάννης ο θεολόγος, «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν»¹¹ και έτσι ο ασκητής ενδύεται την οσιότητα, στο μέτρο που ομοιάζει με το αρχέτυπό του, δηλαδή στο μέτρο που μεταμορφώνεται σε μια ολοζώντανη πηγή θυσιαστικής αγάπης προς τους άλλους. Εάν με την επίμονη και επίπονη άσκησή του, αγωνίζεται να απεκδυθεί το εγώ του, είναι για να μπορεί να ακολουθεί το παράδειγμα εκείνου που, «οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν»¹². Η περίπτωση του ιδρυτή του κοινοβιακού μοναχισμού, οσίου Παχωμίου, είναι χαρακτηριστική. Ἐπειτα ἀπὸ αὐστηρὴ και μακρόχρονη άσκηση, άρχισε να ελκύει πλῆθος μαθητῶν και ὅταν διαπίστωσε ὅτι η καθημερινή φροντίδα γι' αυτούς, ψαλλίδιζε αφειδώς την ησυχία που είχε πρωτύτερα, προσευχήθηκε να του αποκαλυφθεί, τί είναι περισσότερο θεάρεστο: η προσωπική του ησυχία ή η μέριμνα για τους αδελφούς; Η απάντηση που έλαβε υποδείκνυε το δεύτερο και ο Παχώμιος, έθεσε τον εαυτό του στην υπηρεσία των άλλων σε τέτοιο βαθμό, ὥστε να ιδρύσει και να καθοδηγήσει μέχρι το τέλος της ζωής του, εννιά ανδρικά κοινόβια και δύο γυναικεία¹³.

Η απεριόριστη αγάπη του οσίου, ως καρπός της μετοχής του στη θεία αγάπη, επεκτείνεται και στην άλογη δημιουργία. Ἐτσι, η τρυφερότητά του προς τη χλωρίδα της γης, μπορεί να ψηλαφηθεί στην εμπειρική διαπίστωση του οσίου Σιλουανού του Αθωνίτη, ὅτι το Πνεύμα του Θεού διδάσκει την ευσπλαχνία για ολόκληρη την κτίση, ὥστε ακόμη και τα φύλλα του δέντρου να μην κόβουμε χωρίς ανάγκη¹⁴. Σχετικά με την ελεήμονα στάση των ασκητῶν απέναντι στα ζῶα, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αββά Ιωάννη, για τον οποίο διαβάζουμε στο *Λειμωνάριον*, ὅτι σηκωνόταν ἀπὸ το πρωί και πήγαινε σε ὅλα τα σκυλάκια της λαύρας, ἔπειτα έβάζε σμιγδάλι στα μικρά μυρμήγκια, σιτάρι στα μεγάλα, μούσκευε και παξιμάδια και τα έριχνε στα δώματα για να φάνε τα πουλιά¹⁵. Εκεί, ὁμως, που η αποκατάσταση της προπρωτικής ενότητας του ανθρώπου με την κτίση, γίνεται ακόμη πιο θεαματική, είναι στις φιλικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι ὄσιοι με τα άγρια και επιθετικά ζῶα. Ενδεικτική είναι η περίπτωση του οσίου Μακαρίου του Ρωμαίου, ο οποίος ασκήτευε σ' ένα απομονωμένο σπήλαιο της ερήμου, έχοντας για συντροφιά δύο υπάκουα λιοντάρια¹⁶.

⁹ Βλ. ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ, «Περὶ τῆς ἀκηδίας», *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μετάφραση Ἀντ. Γ. Γαλίτης, γενική επιμέλεια Γ. Ἀντ. Γαλίτης, τόμος Α', εισαγωγή-σχόλια Θεόκλητος μοναχὸς Διονυσιάτης, φιλολογική επιμέλεια Ἰγν. Σακαλῆς, εκδ. Το περιβόλι της Παναγίας, Θεσσαλονίκη⁶2004, σ. 108.

¹⁰ Βλ. ΕΥΑΓΓΡΙΟΣ ΠΟΝΤΙΚΟΣ, «Μοναχική ὑποτύπωση πὸν διδάσκει πῶς πρέπει νὰ ἐκτελεῖται ἡ ἄσκηση καὶ ἡ ἡσυχία», *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, τόμος Α', σ. 70.

¹¹ Α' Ιωάν. 4, 8.

¹² Μάρκ. 10, 45.

¹³ Βλ. FR. HALKIN, *Sancti Pachomii vitae Graecae*, [Subsidia Hagiographica 19], Societe des Bollandistes, Bruxelles 1932, σ. 407-456 & ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ (ιερομόναχος), *Νέος Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος 9^{ος}, εκδ. Ἴνδικτος, Αθήνα 2005, σ. 172-180.

¹⁴ Βλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ (αρχιμανδρίτης), *Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Αθωνίτης*, μετάφραση ο ἴδιος ο συγγραφέας και ο Ιερομ. Ζαχαρίας, έκδοση Ιεράς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἐσσεξ Ἀγγλίας⁷1995, σ. 117.

¹⁵ Βλ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ, *Λειμωνάριον*, PG 87 Γ', 3056C.

¹⁶ Βλ. ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΛΑΓΓΗΣ (ἐπίσκοπος Οινόης), *Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος Ι', Αθήνα⁵1992, σ. 562-567.

* * *

Οι όσιοι, λοιπόν, με την αφιέρωση στην άσκηση και την προσευχή, με την ταπεινή τους εργασία και την οικουμενική τους αγάπη, γίνονται μάρτυρες του χαμένου παραδείσου και προφήτες της όγδοης ημέρας. Αρνούμενοι τον γάμο, προλαμβάνουν την εσχατολογική κατάσταση, όπου «έν γάρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐγκαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι»¹⁷. Στην εσχατολογική αυτή προοπτική θα πρέπει να κατανοηθεί και η μοναχική κουρά ως αρραβώνας του αγγελικού σχήματος και όχι υπό το δυαλιστικό πρίσμα μιας αντιωλιστικής πνευματικότητας ή ενός σωματοκτόνου ασκητισμού. Με άλλα λόγια, ο ασκητής του Θεού δεν επιδιώκει να εξαῦλωθεί αλλά να μεταμορφώσει και να καθαγιάσει το σώμα του. Δεν επιζητά να γίνει άσαρκος άγγελος, αλλά παραμένοντας ένσαρκος άνθρωπος, αφοσιώνεται στην απερίσπαστη δοξολογία του Θεού – όπως πράττουν οι άγγελοι.

Εν κατακλείδι, η οσιότητα είναι εκείνη η εκδοχή της αγιότητας, που έχει συνδεθεί με την εκούσια απομάκρυνση από τον κόσμο και την προληπτική βίωση της ουράνιας Βασιλείας. Έτσι, οι όσιοι δεν αποτελούν παρά μικρά παράθυρα στους τοίχους της ιστορίας, από τα οποία εισέρχεται ολόλαμπρο, το πασχάλιο φως των εσχάτων.

¹⁷ *Ματθ.* 22, 30.